

**Tekst laudacji wygłoszonej
w dniu 4 czerwca 2012 r. z okazji odnowienia
doktoratu Uniwersytetu Łódzkiego profesora
Stanisława Mariana Zajączkowskiego**

Magnificencjo, Panie Rektorze,
Wysoki Senacie,
Czcigodni Doktorzy,
Szanowni Państwo.

Profesora Stanisława Mariana Zajączkowskiego znam od 47 lat, tj. od 1965 r. kiedy na II roku moich studiów historycznych na ćwiczeniach z nauk pomocniczych historii sprawdzał umiejętność czytania przez nas dokumentów sporządzonych pismem karolińskim, romańskim, gotyckim itd. Wprowadzał nas ponadto w tajniki systemu abrewiacyjnego i sposobów obliczania dat za pomocą tablic chronologicznych. Ale dosyć tej nuty sentymentalnej.

Stanisław Marian Zajączkowski urodził się 7 lipca 1931 r. we Lwowie, ale już w następnym roku stał się mieszkańcem Wilna, gdzie podjął edukację w szkole OO. Jezuitów, a od 1940 r. uczył się w szkołach publicznych i prywatnie. Od marca 1945 r. Łódź jest trzecim miejscem zamieszkania i edukacji naszego Jubilata, którą zakończył w I Państwowym Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika. Po uzyskaniu matury w 1950 r. podjął studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunku historia. Studia I stopnia ukończył w 1953 r. ze specjalizacją w zakresie bibliotekarstwa, w lutym zaś 1955 r. uzyskał magisterium na podstawie pracy pt. *Śłużba wojskowa chłopów w Polsce do końca XIII w.*

Dzięki ukończeniu specjalizacji bibliotekarskiej od 1 lutego do końca czerwca 1955 r. pracował jako p. o. asystenta w Bibliotece Instytutu Historii UŁ, a od 15 kwietnia do 15 lipca 1956 r. był instruktorem w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Łodzi. Jednocześnie prowadził zlecone przez Katedrę Historii Polski do XV w. i Nauk Pomocniczych Historii prace badawcze i zajęcia dydaktyczne. Etatowym pracownikiem Katedry Historii Polski do połowy XV w. i Nauk Pomocniczych Historii UŁ na etacie asystenta został 1 sierpnia 1956 r., a od 1 grudnia 1958 r. był starszym asystentem. W 1962 r. obronił pracę doktorską o wielowioskowej własności szla-

checkiej w Łęczyckiem i Sieradzkiem do początków XVI w. rozpoczętą u prof. Bohdana Baranowskiego, a ukończoną pod kierunkiem prof. Stefana Krakowskiego, od 1960 r. kierownika Katedry Historii Polski do XV w. i Nauk Pomocniczych Historii, następcy prof. Stanisława Franciszka Zajączkowskiego. Ich wspólnym z ojcem dziełem są materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 r., którego dwie części ukazały się nakładem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w latach 1966–1970. Stanowi on do dziś podstawowe kompendium wiedzy o najstarszych dziejach miejscowości naszego regionu, bez którego trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek badania osadnicze i dlatego ma zagwarantowane miejsce w każdej bibliografii dotyczącej przeszłości regionu Polski Centralnej. Pokłosem zainteresowań Profesora Zajączkowskiego problematyką łęczycko-sieradzką w średniowieczu, a szczególnie badań osadniczych, jest jego rozprawa habilitacyjna pt. *Ziemie łęczycka i sieradzka od końca XIV do początków XVI w.* z 1969 r. i awans na stanowisko docenta od 1 sierpnia 1970 r. w Zakładzie Historii Polski Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii.

Wraz z przejściem profesora Stefana Krakowskiego na emeryturę w 1982 r. docent Stanisław M. Zajączkowski objął kierownictwo Zakładu, a następnie Katedry Historii Polski Średniowiecznej. W 1989 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1990 r. etat profesora zwyczajnego. W 2001 r. przeszedł na emeryturę, ale jeszcze w roku akademickim 2001/2002 prowadził seminarium magisterskie i miał zajęcia na Studium Podyplomowym.

Od czasu zatrudnienia na stanowisku asystenta w 1956 r. UŁ był jedynym miejscem pracy Profesora, oprócz trzyletniego epizodu w latach 1998–2001, kiedy pracował w wymiarze 1/2 etatu w Instytucie Historii w Piotrkowie Trybunalskim, filii obecnego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski jest autorem 125 prac, w tym 8 książek. Zdecydowana większość z nich dotyczy ziem Polski Centralnej, badania nad którymi na szerszą skalę rozpoczęły się w zasadzie dopiero po II wojnie światowej i udział w nich Profesora jest znaczący, a w wielu kwestiach pionierski. Można w nich wyróżnić dwa nurty.

Pierwszy nurt to badania nad własnością szlachecką, której Stanisław M. Zajączkowski poświęcił swoją rozprawę doktorską. Stała się ona potem podstawą do rozwinięcia poruszanych w niej

zagadnień w siedmiu obszernych artykułach. W tej dziedzinie osiągnął znaczące sukcesy, gdyż żaden region w Polsce nie ma tak solidnie zbadanej i dokładnie opracowanej struktury własności ziemskiej i kompleksów majątkowych jak Łęczyckie i Sieradzkie.

Drugi nurt wiąże się z problematyką osadniczą w Łęczyckiem i Sieradzkim, którą zainaugurowała rozprawa habilitacyjna, a na jej podstawie powstało później szereg odrębnych prac. Ważne w twórczości naukowej Jubilata są liczne rozprawy i przyczynki do średniowiecznych dziejów miast, wsi i gmin w naszym regionie (Aleksandrów Łódzki, Bielawy, Brodnia, Burzenin, Chełmo, Dąbrowice, Grzegorzew, Kamieńsk, Koniecpol, Krośniewice, Lutomiersk, Łask, Łęczyca, Małecz, Oporów, Orłów, Rozprza, Sędziejowice, Turek, Wolbórz, Zgierz, Żychlin, Żytno). W 1976 r. ukazała się odrębna praca o osadnictwie na obszarze dzisiejszej Łodzi, zmodyfikowana w 2000 r. Kolejne studia z dziejów osadnictwa, struktury własnościowej i stosunków kościelnych dotyczą całych powiatów: orłowskiego, brzezińskiego, piotrkowskiego, radomszczańskie i łęczyckiego, przeszłości wsi należących do starostw inowłodzkiego i łęczyckiego oraz kolegiaty łęczyckiej, dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w kluczu piątkowskim i w tenucie zduńskiej, a także dóbr łaznowskich i niesułkowskich biskupstwa włocławskiego, kapituły krakowskiej itd.

Przez cały czas w kręgu zainteresowań Profesora pozostaje historia wojskowa. Zadebiutował na tym polu pracą magisterską na temat powinności wojskowych chłopów. Później zabrał głos w sprawie najazdu litewskiego na Łęczycę w 1294 r. Do ogólnopolskiej problematyki wojskowej wrócił ponownie w 1973 r. opracowując wzorcowo powinności wojskowe sołtysów i wójtów, a ponadto sprawę wielkości pocztów rycerskich w Polsce średniowiecznej. Obok pracy dotyczącej służby wojskowej chłopów są to chyba najczęściej cytowane prace Profesora Stanisława M. Zajączkowskiego i to nie tylko przez historyków wojskowości. Ważne miejsce w Jego twórczości naukowej zajmuje także bardzo obszerny artykuł z 1984 r. nt. udziału ludności wiejskiej w polskiej wojskowości do połowy XV w. Stanowi on jakby podsumowanie wcześniejszych badań Profesora nad tą problematyką, nie tylko uzupełnionych nowym materiałem źródłowym, ale z pogłębioną refleksją metodologiczną.

Bibliografię prac prof. dr. hab. Stanisława M. Zajączkowskiego uzupełniają rozprawki o osadach służebnych w ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej, na temat buntu Leszka Czarnego czy rodu Łaskich,

a także artykuły popularyzujące dzieje regionu Polski Centralnej oraz poszczególne kampanie wojenne za Piastów w miesięcznikach, tygodnikach i prasie codziennej. Jednak główne prace – poza książkami – ukazały się na łamach takich periodyków, jak „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Roczniki Historyczne”, „Slavia Antiqua”, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, „Rocznik Łódzki”, „Zeszyty Naukowe UŁ” i „Acta Universitatis Lodziensis”.

Nie stronił również Profesor od prac redakcyjnych. Był redaktorem naukowym monografii powiatu rawskiego do 1973 r., w latach 1977–1980 redaktorem *Serii Informacyjnej Wydawnictw UŁ*. Zredagował ponadto sześć zeszytów z serii „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski prowadził różnorodne zajęcia dydaktyczne na studiach dziennych i zaocznych – ćwiczenia, proseminarium i wykład kursowy z historii Polski średniowiecznej na studiach historycznych oraz na pedagogice. Wielokrotnie wygłaszał wykłady monograficzne. Przez kilkanaście lat prowadził również ćwiczenia z nauk pomocniczych historii. Profesor Zajączkowski może poszczycić się znaczącymi osiągnięciami dydaktycznymi. Jego seminarium magisterskie ukończyło ponad 180 osób, pod jego kierunkiem powstały trzy doktoraty.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji w naszej Uczelni. Oprócz kierownictwa Zakładu i Katedry Historii Polski Średniowiecznej (1982–2001), od 1975 r. – z małą przerwą w latach 1981–1984 – kierował Studium Zaocznym Historii aż do 1993 r. Od 1 listopada 1996 r. do 30 września 1999 r. był dyrektorem naszego Instytutu Historii.

Profesor S.M. Zajączkowski od początku swej pracy w UŁ jest zaangażowany w działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego. W strukturach Oddziału Łódzkiego był skarbnikiem (1963–1973), członkiem Zarządu (1978–1981). Od 1984 r. do 2001 r. przewodniczył Komitetowi Okręgowemu Olimpiady Historycznej w Łodzi i nadal uczestniczy w jej pracach jako juror. W uznaniu zasług podczas kilkudziesięcioletniej pracy w Oddziale Łódzkim oraz w Olimpiadzie Historycznej, w 2004 r. otrzymał godność Honorowego Członka Polskiego Towarzystwa Historycznego. Od 1973 r. jest członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego.

Profesor S. M. Zajączkowski to aktywny działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego, począwszy od 1968 r. jako członek Komisji Wczasowej aż do 1980 r. jako kończący pięcioletnią kadencję wi-

ceprezes Rady Zakładowej ZNP przy UŁ. Za tę długą i ofiarną działalność związkową otrzymał w 1973 r. Złotą Odznakę ZNP.

W 1971 r. za swoje osiągnięcia dydaktyczne i wychowawcze oraz organizację procesu dydaktycznego Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego przyznał Mu nagrodę III stopnia. Wielokrotnie otrzymywał nagrody Rektora UŁ za działalność dydaktyczno-wychowawczą. W 1975 r. został uhonorowany Złotą Odznaką UŁ, w 1979 r. Medalem „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki”, a w 1995 r. Medalem 50-lecia Uniwersytetu Łódzkiego.

Za osiągnięcia naukowe na polu badań regionalnych otrzymał w 1968 r. Honorową Odznakę Województwa Łódzkiego, w 1982 r. Honorową Odznakę Miasta Łodzi i w 1987 r. Odznakę za Zasługi dla Województwa Skierniewickiego.

W uznaniu dokonań na polu naukowym i dydaktyczno-wychowawczym oraz zasług w działalności społecznej na wielu frontach prof. dr hab. Stanisław M. Zajączkowski w 1976 r. został uhonorowany Złotym Krzyżem Zasługi, w 1986 r. zaś Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Ad multos annos Panie Profesorze!

JAN SZYMCZAK
UNIwersytet Łódzki